

Předškolní vzdělávání v České republice pohledem pedagogického výzkumu

Zora Syslová^a, Veronika Najvarová^b

^aMasarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra primární pedagogiky

^bMasarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Institut výzkumu školního vzdělávání

Redakci zasláno 2. 8. 2012 / upravená verze obdržena 16. 10. 2012 / k uveřejnění přijato
24. 10. 2012

Abstrakt: Studie přináší přehled témat a empirických poznatků z výzkumů provedených v oblasti předškolního vzdělávání v České republice v letech 2000–2010. Autorky provedly analýzu výzkumů, které byly ve sledovaném období publikovány v odborných časopisech a relevantních sbornících. Hlavními cíli předkládané studie bylo analyzovat témata, kterými se výzkum v oblasti předškolního vzdělávání zabýval, a shrnout hlavní poznatky, které přinesl. Přehledová studie ukazuje, že realizované studie se obsahově zaměřují na děti navštěvující mateřskou školu a jejich rodiče. Velké množství výzkumů se také zabývá pregraduálním vzděláváním učitelů mateřských škol v terciární úrovni a potřebami učitelek z hlediska dalšího vzdělávání. Ukazuje se však, že výzkum nepokrývá žádnou oblast systematicky. Výzkumné studie spíše představují izolované pokusy o řešení parciálních výzkumných otázek. Některé realizované výzkumy byly navíc nedostatečně metodologicky propracovány a/nebo popsány. Ve sledovaném období zcela chyběly rozsáhlejší koordinované výzkumné projekty, které by umožnily budování hlubšího porozumění procesům spojeným s preprimárním vzděláváním.

Klíčová slova: předškolní vzdělávání, přehledová studie, pedagogický výzkum

1 Úvod

Předškolní vzdělávání v České republice prošlo v posledních 20 letech řadou změn. Decentralizované řízení a humanizace školy poskytuje předškolním pedagogům poměrně velkou svobodu k samostatnému rozhodování a při utváření vlastních vzdělávacích programů. Ta s sebou přináší také mnohem větší zodpovědnost za vykonanou práci. Mění se cíle vzdělávání, jeho obsah, ale i vzdělávací strategie.

Všechny tyto nové aspekty vzdělávání kladou vysoké nároky na kompetence učitelů mateřských škol. To se odrazilo také v doporučeních *Národní zprávy OECD o stavu předškolní výchovy, vzdělávání a péče o děti předškolního*

věku v ČR (dále jen *Národní zpráva*, 2000) a následně v *Bílé knize (Národní program...*, 2001) na vysokoškolské vzdělání učitelů. Všechny pedagogické fakulty v České republice začaly otevírat obor Učitelství pro mateřské školy přesto, že do dnešního dne povinnost vysokoškolského vzdělávání předškolních pedagogů uzákoněna není.

Na Západočeské univerzitě v Plzni byl tento obor otevřen v roce 1998, na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem v roce 2001, Ostravské univerzitě v Ostravě 2002, na Univerzitě v Hradci Králové 2003, Univerzitě Palackého v Olomouci 2004, Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích 2004. Nově byly tyto obory otevřeny i na Masarykově univerzitě v Brně (2008) a Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně (2009).

Obor předškolní pedagogika byl dříve realizován a dosud se uskutečňuje na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a pět let (1970–1975) také na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Na konci 90. let 20. století byly dosavadní teorie předškolní pedagogiky, opřené především o sovětské výzkumy, zdiskreditovány. Chyběly však empirické výzkumy, které by pomohly utvářet novou poznatkovou bázi oboru.

Autorky studie vyšly z předpokladu, že proměny pojetí předškolního vzdělávání by se měly projevit i ve způsobu, jak je předškolní vzdělávání empiricky zkoumáno. Kladly si proto následující otázky: *Jaké výzkumy byly realizovány v oblasti předškolního vzdělávání v uplynulých deseti letech? Jak učitelé zvládají zavádění změn, respektive jaké výzkumy se zabývaly zjišťováním těchto skutečností?*

Studie se do jisté míry opírá o *Národní zprávu* (2000), která přinesla ucelený pohled na předškolní vzdělávání v České republice v mezinárodním srovnání. Nešlo pouze o zachycení současného stavu, ale především o nastínění dalších kroků a perspektiv českého předškolního vzdělávání. Ty byly následně odbornými komisemi OECD schváleny a doporučeny.

Mimo jiné bylo doporučeno provádět *výzkum a vyhodnocování výsledků předškolního vzdělávání* (*Národní zpráva*, 2000, s. 57), a to v následujících oblastech:

- autoevaluace a evaluační výzkum;
- systematické studie analyzující vzdělávací postupy a sociální interakce;

- systematický sběr dat o dětech a jejich rodičích;
- systematický výzkum hledající odpovědi na nejrůznější dílčí otázky stran kvality a dostupnosti předškolního vzdělávání.

Cílem této přehledové studie tedy je provést kritickou analýzu výzkumů zabývajících se předškolním vzděláváním v České republice v letech 2000–2010. Výsledky studie by měly přispět k poznání reality předškolního vzdělávání v mateřských školách. Současně se mohou stát východiskem pro zaměření dalších výzkumných šetření v této oblasti.

Studie nabízí výčet témat, která se v uplynulých deseti letech stala předmětem empirických šetření zaměřených na předškolní vzdělávání; popisuje cíle, vzorek a metodologii analyzovaných šetření, ale i okruhy problémů, se kterými se praxe i teorie předškolního vzdělávání potýká.

2 Cíl a metodika analýzy

Předkládaná analýza výzkumů předškolního vzdělávání volně navazuje na analýzu vybraných témat pedagogického výzkumu realizovaných v letech 2000–2008 (Janík et al., 2009), která byla zpracována *Institutem výzkumu školního vzdělávání PdF MU* na základě podnětu *Pracovní skupiny MŠMT pro otázky regionálního školství* jako jeden z podkladových materiálů pro evaluaci naplňování cílů *Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice* (2001).

Cílem naší analýzy bylo přinést odpověď na otázku, (a) jakými tématy se pedagogický výzkum zabýval v letech 2000–2010 v oblasti předškolního vzdělávání a (b) jaké konkrétní poznatky o předškolním vzdělávání výzkum přinesl.

Výzkumné studie byly vyhledávány v odborných časopisech a dostupných relevantních sbornících. Analyzovány byly studie, které byly zaměřeny na předškolní vzdělávání a publikovány v časopisech *Československá psychologie*, *Komenský*, *Orbis scholae*, *Pedagogická orientace*, *Pedagogika*, *Sociologický časopis* a *Studia paedagogica* v letech 2000–2010.

2.1 Postup

Nejprve byly vyhledány studie v časopisech a ve sbornících, které se podle informací v abstraktu týkaly problematiky předškolního vzdělávání a dětí

předškolního věku (2. sloupec v tabulkách 1 a 2). Dále byly studie analyzovány a byl sestaven soupis empirických studií. Při tomto kroku bylo uplatněno pozitivní kritérium, které vychází z předpokladu, že empirická studie přináší výzkumné poznatky. Zpravidla obsahuje části, jakými jsou teoretická východiska, cíle, metodologie provedení a jeho základní výsledky. Ke každé empirické studii byla vytvořena dokumentační tabulka. V této části analýzy bylo vyhledáno 57 empirických studií. Ty studie, které byly věnovány spíše úvahám nebo měly popisný charakter, byly vyřazeny.

Některé z empirických studií se jevily jako problematické, proto jsme přistoupily k dalšímu posuzování a stanovily jsme si tzv. negativní kritéria pro jejich vyřazení:

- nejasně formulovaný cíl, chybějící údaje o zkoumaném vzorku či metodologii (2 údaje současně);
- zprávy z předvýzkumu či připravovaného výzkumu;
- nedostatky v závěrech.

Po redukci se snížil počet studií na 42 studií (3. sloupec v tabulkách 1 a 2). Všechny vyřazené studie na základě výše uvedených kritérií jsou v tabulkách prezentovány jako „ostatní studie“ (4. sloupec).

Tabulky 1 a 2 přinášejí přehled o celkovém počtu studií z oblasti předškolního vzdělávání rozdělený na studie publikované v časopisech (tabulka 1) a ve sbornících (tabulka 2). Analyzovány byly studie ve sbornících *České asociace pedagogického výzkumu* (ČAPV) z období 2000–2010 a v některých dostupných sbornících z konferencí pořádaných k tématu předškolního vzdělávání¹.

¹ Byly to sborníky z konferencí *Idea a realita vysokoškolského vzdělávání učitelek mateřských škol na pedagogické fakultě* (Praha, 2007), *Dítě předškolního věku dříve a dnes* (Praha, 2008), *Dítě předškolního věku a jeho pedagogos* (Hradec Králové, 2009) a *Aktuální otázky preprimárního a primárního vzdělávání* (Ostrava, 2010).

Tabulka 1

Analyzované časopisy

Název časopisu (počet analyzovaných čísel)	Celkový počet studií	Empirické studie	Ostatní studie
<i>Československá psychologie</i> (66)	6	1	5
<i>Komenský</i> (55)	3	1	2
<i>Orbis scholae</i> (12)	0	0	0
<i>Pedagogická orientace</i> (44)	5	4	1
<i>Pedagogika</i> (40)	5	2	3
<i>Sociologický časopis</i> (62)	0	0	0
<i>Studia paedagogica</i> (12)	2	2	0
Celkem	21	10	11

Tabulka 2

Analyzované sborníky

Sborník	Celkový počet studií	Empirické studie	Ostatní studie
ČAPV (2000–2010)	23	16	7
Kropáčková, J. (Ed.). (2007).	21	2	19
Kropáčková, J. (Ed.). (2008).	8	1	7
Hornáčková, V. (Ed.). (2009)	23	7	16
Burkovičová, R. (Ed.). (2010).	20	4	16
Celkem	95	30	65

Výsledky výzkumů byly induktivně roztríděny do pěti tematických oblastí: (1) učitel mateřské školy, (2) dítě, (3) terciární vzdělávání učitelů mateřských škol, (4) řízení mateřské školy a vzdělávací program a (5) rodina. Nebylo vždy jednoduché jednoznačně zařadit empirické studie do výše uvedených oblastí, neboť např. v oblasti učitel mateřské školy byly realizovány rozhovory s vysokoškolskými studenty kombinované formy oboru Učitelství pro mateřské školy, kteří jsou již v praxi. Mnohdy nejde pouze o učitele, ale také ředitele. Rozčlenění do pěti oblastí sloužilo pouze ke zjednodušení dalších interpretací a vyvozování dílčích závěrů.

3 Výsledky analýzy

Následující text seznamuje s jednotlivými výzkumnými šetřeními, které byly rozděleny do pěti tematických okruhů uvedených výše. Analyzované empirické studie se lišily v tom, do jaké míry podrobnosti byly popsány metody a výsledky realizovaných výzkumů. To se pak odrazilo v míře podrobnosti, s jakou jsou popsány v této studii.

3.1 Učitel mateřské školy

Studie zařazené do této oblasti byly věnovány především sledování práce učitelek² s *Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání* (RVP PV, 2005). Zjišťovaly, jak učitelky chápou základní pojmy, jakým způsobem pracují s cíli. Byly zkoumány subjektivní pocity učitelek týkající se zvládání požadavků, které jsou na ně kladeny. Výzkumy byly také zaměřeny na zjišťování potřeb učitelek a jejich názory na současné dítě a mateřskou školu.

Cílem dotazníkového šetření Hanušové (2002) bylo popsat vzdělávací potřeby učitelek v návaznosti na výsledky sebereflexe jejich vlastní práce. Cílovou skupinu tvořilo 53 učitelek a 21 ředitelky mateřských škol. Výsledky ukázaly, že respondentky své profesionální cíle ve velké míře spojovaly se vstupem do vysokoškolského studia, zejména bakalářského stupně kombinované formy. Od studia očekávaly, že jeho absolvováním budou vybaveny k řešení problémů v praxi.

Aktuální vzdělávací potřeby předškolních pedagogů v oblasti jejich pedagogické přípravy zjišťovala pomocí dotazníku Krejčová (2003). Výzkumu se zúčastnily dvě skupiny respondentů. První skupina byla zastoupena učitelkami mateřských škol, které ve své praxi realizovaly vzdělávací program *Začít spolu*, druhou skupinu představovaly učitelky mateřských škol, které v té době v praxi mateřské školy nerealizovaly žádný specifický vzdělávací program. Výsledky naznačily existenci vzájemných souvislostí mezi charakterem pedagogické přípravy, kvalitou osvojených pedagogických dovedností a pedagogickým myšlením učitelek mateřských škol. Učitelky mateřských škol, ve kterých se již několik let realizoval některý ze vzdělávacích programů orientovaných na dítě (např. *Zdravá mateřská*

² Český jazyk nenabízí genderově neutrální variantu slova učitel/učitelka. Z důvodu značné feminizace prostředí mateřských škol vnímáme v této části textu jako genderově neutrální slova učitelka, ředitelka, respondentka.

škola, Montessori systém, Waldorfská MŠ, Začít spolu), byly systematicky vzdělávány pro realizování osobnostně orientovaného modelu předškolního vzdělávání.

Do oblasti projektovaného kurikula směřovala svůj výzkum Šmelová (2004). Pokusila se o posouzení dovednosti učitelek formulovat a operacionalizovat vzdělávací cíle. Šetření realizovala ve dvou fázích. V první fázi provedla obsahovou analýzu třídních vzdělávacích programů, ve druhé fázi použila dotazníkovou metodu. Do šetření bylo zapojeno 34 učitelek a ředitelek mateřských škol z různých regionů ČR. Z výsledků vyplynulo, že většina programů byla přetížena velkým množstvím nekonzistentních cílů s tendencí k izolaci témat a obsahové roztržitosti. Charakteristická byla přílišná obecnost cílů. Cíle ve vzdělávacích programech byly často zaměňovány s popisem činnosti učitelky.

Na výzkum vzdělávacích cílů navázala Šmelová (2008) analýzou školních vzdělávacích programů mateřských škol z hlediska konzistentnosti vzdělávacích cílů vyplývajících z RVP PV. Autorka provedla obsahovou analýzu 45 ŠVP náhodně vybraných mateřských škol. Analýza ukázala, že ŠVP není vnímán jako základní východisko pro tvorbu třídních vzdělávacích programů. V návaznosti na provedené analýzy dokumentů byly uskutečněny ještě rozhovory s učitelkami MŠ (studentkami kombinované formy studia oboru Učitelství pro MŠ). Učitelky uváděly, že při projektování ŠVP si nejsou jisté, zda pracují správně. Nejistota a obavy z kontroly ČŠI vedla učitelky k doslovným přepisům RVP PV, aby „předešly chybám a něco neopomněly“ (s. 436).

Další výzkumnou sondu do oblasti vzdělávacích cílů realizovala Burkovičová (2009). Jejím cílem bylo zjistit, jak učitelka mateřské školy formuluje cíl pro jednotlivé děti, skupinu dětí a kterými pedagogickými činnostmi se na jeho plnění v průběhu dne zaměřuje. Skupinu respondentek tvořilo 106 učitelek MŠ, které měly ukončené středoškolské vzdělání učitelství pro MŠ a v době výzkumu nestudovaly žádnou vyšší odbornou nebo vysokou školu jakéhokoli směru. Metodami výzkumu byla analýza třídních vzdělávacích programů a rozhovor s učitelkami mateřských škol. Z uskutečněného výzkumného šetření vyplynulo, že cíle byly opsány z RVP PV a z třídních vzdělávacích programů v navštívených MŠ nebylo možné posoudit, kterými svými činnostmi se na plnění cíle dítětem bude učitelka podílet.

Šmelová (2009) ve své výzkumné sondě hledala odpovědi na otázky, zda učitelky mateřských škol rozumí terminologii RVP PV a zda mají ty, které pracovaly s *Programem výchovné práce pro jesle a mateřské školy* (1984), větší potíže s pochopením terminologie RVP PV než ty, které tuto dřívější zkušenost nemají. Učitelky mateřských škol byly rozděleny do dvou podskupin – učitelky, které začaly pracovat v MŠ již před rokem 2001 (30), a učitelky, které začaly pracovat v MŠ po roce 2001 (29). Respondentkám byl zadán test s deseti nejfrekventovanějšími pojmy ze *Slovníčku* RVP PV. U každého pojmu měly možnost výběru správné odpovědi ze tří možností. Výsledky sondy ukázaly, že učitelky mají s terminologií RVP PV problémy. Mezi oběma skupinami existovaly statisticky významné rozdíly, přičemž učitelky s víceletou praxí se častěji dopouštěly chyb v interpretaci použitých termínů.

Kotátková (2006) zjišťovala, jak učitelky vnímají dítě a mateřskou školu. 310 učitelek a ředitelek odpovídalo písemně na dvě otázky: *Jaké je současné dítě* a *Jaké jsou charakteristické rysy MŠ*. Učitelky považovaly děti za zvědavé, iniciativní, informované, sebevědomé, s vadami řeči. Mateřskou školu charakterizovaly jako tvořivě pracující, spolupracující s rodiči, vstřícnou, svobodnou, autonomní, vycházející z potřeb dětí, otevřenou veřejnosti.

Subjektivně vnímanou kvalitu sociálního klimatu v mateřských školách zkoumala Kotátková (2009). Současně se snažila popsat formy spolupráce pedagogického sboru, které mohou mít vliv na sociální klima. Metoda rozhovoru byla použita u 125 respondentek, dotazník byl zadán 507 respondentkám. Z výsledků vyplynulo, že subjektivně vnímaná kvalita sociálního klimatu je u 57 % respondentek výborná a u 30 % velmi dobrá. Aspekty ovlivňující sociální klima se u ředitelek a učitelek shodovaly na prvních dvou místech v důrazu kladeném na vztahy mezi učitelkami a mezi učitelkou a dítětem. Nejčastějšími formami spolupráce mezi pedagogy bylo uváděno plánování TVP a organizování společných akcí.

Na zjišťování genderových stereotypů v pedagogické komunikaci v mateřské škole se ve svém výzkumném šetření zaměřila Doležalová (2009). Realizovala 4 etnografické studie v mateřských školách, při kterých využila i metod polostrukturovaného pozorování a polostrukturovaného rozhovoru. Výsledky ukázaly, že v práci učitelek se genderové stereotypy objevují, přestože si to zpravidla neuvědomují. Výzkumné šetření mimo jiné odhalilo, že učitelky nemají dostatek informací a znalostí o genderových stereotypch.

Svobodová (2009) uskutečnila výzkum zaměřený na mapování současného stavu předškolního vzdělávání, a to především v oblasti subjektivních pocitů učitelek vztahujících se ke zvládnutí požadavků, které jsou na ně kladeny. Dotazníkového šetření se zúčastnilo 645 respondentek. Podle autorky přinesly výsledky protichůdné informace. Většina respondentek se domnívala, že zvládá naplňovat cíle RVP PV. 75 % respondentek však uvedlo, že nemá prostor se denně věnovat každému dítěti byť jen krátkým rozhovorem. Autorka z toho vyvodila závěry, že podle učitelek není orientace na individuální potřeby a možnosti jednotlivých dětí zásadní pro naplňování cílů RVP PV.

Syslová (2010) realizovala výzkumné šetření s cílem identifikovat způsoby, které učitelky při hodnocení vlastní vzdělávací práce používají, a zjistit, jakou roli sehrává v hodnocení práce učitelky ředitelka mateřské školy. Zvolila metodu polostrukturovaného rozhovoru a analýzu dokumentů mateřské školy. Výzkum realizovala na 6 záměrně vybraných mateřských školách v Brně. Za každou školu byly analyzovány školní vzdělávací program, hodnotící zpráva, hospitační záznam a záznam ze sebehodnocení učitelky. Pro sebehodnocení učitelek a hospitační činnost ředitelky bylo typické spíše intuitivní hodnocení toho, co se dětem podařilo či co se dětem líbilo. Častá byla absence cílů, ale i kritérií hodnocení. Za pozitivní pokládá autorka rozšíření tradičních nástrojů, jakými jsou např. dotazníky a rozhovory, o videonahrávky práce učitelky, fotodokumentaci její práce při hospitacích, vedení deníku apod.

3.2 *Dítě*

Následující část přehledové studie shrnuje výzkumná šetření zaměřená na zjišťování školní zralosti dětí předškolního věku a jejich vyjadřovacích schopností. Jeden z výzkumů se věnoval soukromé řeči dětí a jejich názorům na život.

Výzkum zaměřený na posuzování důležitosti vybraných předpokladů (klíčových kompetencí), kterých by dítě mělo dosáhnout na konci předškolního období před vstupem do základní školy, realizovala Kropáčková (2003). Jeden výzkumný soubor zahrnoval učitelky mateřských škol, druhý byl složen z pedagogických pracovníků, kteří pracovali na prvním stupni základních škol, tzn. ředitelé, zástupci ředitele, učitelé a vychovatelé školní družiny. Výzkum byl proveden na 11 základních školách a 15 mateřských školách. Dotazní-

kového šetření se zúčastnilo celkem 578 respondentů. Návratnost dotazníků byla 86 %. Respondenti posuzovali na devítistupňové škále důležitost dosažení vybraných kompetencí předškolního dítěte ve vztahu k jeho připravenosti pro vstup do základní školy. Názory na důležitost předložených kompetencí budoucího školáka (jazykové a komunikační kompetence, sociální a interpersonální kompetence, hodnotové a postojevé kompetence, psychologické a fyzické kompetence, motorické a manuální kompetence, informační a poznávací) se ve většině případů u obou souborů shodovaly.

Empirické ověření vlastností *Testu rizika poruch čtení a psaní pro rané školáky* (Švancarová & Kucharská, 2001) realizovala Havlisová (2007). Šetření se zúčastnilo 32 mateřských škol z Jihočeského kraje. V souboru předškolních dětí ve věku 5,5–6,5 let testovala celkem 488 dětí, které v době prvního šetření navštěvovaly předškolní oddělení mateřských škol. Vzorek předškolních dětí tvořilo 276 chlapců a 212 dívek. Do druhého šetření, realizovaného s ročním odstupem na počátku druhého pololetí 1. třídy, pak byly zařazeny pouze ty děti, jejichž výkony v testu (první šetření) spadaly do pásma rizika. V této etapě byl test administrován u skupiny 110 dětí, z toho u 68 chlapců a 42 dívek. Výsledky výzkumu ukázaly nárůst naměřených hodnot se stoupajícím věkem u obou sledovaných souborů. Výjimku tvořila nejmladší věková skupina 5,5–6,0letých chlapců. Bylo zjištěno, že pro chlapce této věkové skupiny byly uvedené normy k rozlišení výkonů příliš náročné, při jejich použití se chlapci dostávají do nižších výkonových pásem. Naproti tomu dívky stejné věkové skupiny byly schopny normy plnit, a nebylo tudíž potřeba je významněji revidovat. Na základě výše uvedených nálezů byly vytvořeny rozšířené normy k *Testu rizika poruch čtení a psaní pro rané školáky*.

Na posouzení vyjadřovacích schopností dětí předškolního věku byl zaměřen výzkum Bartoňové (2009). Výzkumný vzorek tvořili žáci prvních tříd dvou základních škol a 34 dětí předškolního věku navštěvujících mateřské školy. Děti třídily a kategorizovaly sady obrázků dle zadaných kritérií. Třídily je do kategorií pouze s pomocí učitele, většina z nich však ještě nesprávně rozuměla pojmům nadřazenost a podřazenost.

Dotazníkovým šetřením mezi pracovníky Pedagogicko-psychologické poradny zjišťovala Útlá (2010) úroveň školní zralosti a připravenosti předškolních dětí k zahájení školní docházky. Z výsledků vyplynulo, že k nejčastějším problémům dětí předškolního věku patřila špatná grafomotorika, obtíže s adaptací, nezralost a logopedické vady. Nejčastějšími důvody, na jejichž

základě byl doporučován odklad školní docházky, byly tělesná a kognitivní nezralost.

Zajitzová (2010) realizovala výzkumné šetření zaměřené na zkoumání připravenosti dětí předškolního věku na čtení a psaní, jako základu školní úspěšnosti. Výzkum proběhl v Olomouckém kraji u 100 dětí před vstupem do základní školy. Pro výzkumné šetření byly zvoleny metody pozorování, rozhovor a testování. Z výsledků vyplývá, že děti nedosahovaly ve sledovaných oblastech důležitých pro rozvoj schopnosti čtení a psaní úrovně požadované v RVP PV. Byla pozorována především špatná výslovnost dětí.

Vztah mezi typem aktivity a soukromou řečí u předškolních dětí zkoumaly Kyjonková a Lacinová (2010). Pozorovaly dvacet dětí (čtyřletých a pětiletých) během uzavřené aktivity (skládání maňáska podle předlohy) a otevřené aktivity (volná hra s maňáskem). Zjistily, že děti užívaly více soukromé řeči během otevřené aktivity oproti aktivitě uzavřené. Navíc bylo zjištěno, že děti užívaly řeč během otevřené a uzavřené aktivity rozdílným způsobem. Během otevřené aktivity děti produkovaly více fantazijně-herní řeči, zatímco během uzavřené aktivity došlo k nárůstu soukromé řeči popisující vlastní aktivitu a sebeřízení.

Na zkoumání obsahu pojmu život u dětí mateřské školy se ve svém výzkumu zaměřil Šimik (2010). Výzkumný vzorek tvořil soubor 134 dětí ve věku od 3 do 6 let. Sběr dat prováděly studentky kombinovaného studia Učitelství pro MŠ na Ostravské univerzitě formou rozhovoru s náhodně vybranými dětmi nad obrázkem, který děti nakreslily na téma život. Výsledky výzkumného šetření naznačily dílčí skutečnosti, např. že kvantita pojmů je vyšší u dívek než u chlapců, přičemž u dívek se kontinuálně vzhledem k věku zvyšuje, naopak u chlapců šestiletých klesá. Pojmy vyšší kvality byly častěji shledávány u dívek než u chlapců.

Metaanalýzu českého a zahraničního výzkumu řeči a komunikace dětí předškolního věku provedl Průcha (2009). V českém prostředí nebyl realizován systematický výzkum řeči a komunikace současné populace předškolních dětí. Jazyk a řeč, jeho osvojování a rozvoj považuje Průcha za jeden z nejdůležitějších sociokulturních faktorů enkulturace dítěte, a doporučuje věnovat této oblasti více výzkumné pozornosti. Současně odkazuje na výsledky výzkumů řeči v Polsku, Německu, Rusku a Slovensku, kde byla řada výzkumných zjištění publikována.

3.3 Terciární vzdělávání učitelů mateřských škol

Do oblasti terciárního vzdělávání učitelů MŠ byla zařazena výzkumná šetření, ve kterých autoři zkoumali sebehodnocení studentů, navazování vztahů mezi studenty, bylo zjišťováno vnímání kvality terciárního vzdělávání, například v oblasti výuky cizích jazyků a sexuální výchovy. Zkoumány byly také možnosti využitelnosti některých odborných periodik pro výuku.

Na zkoumání hlubšího poznávání se studentů navzájem a navazování přátelských vztahů se zaměřila Koťátková (2004). Pro svou kvalitativní analýzu využila výpovědi 106 studentů 1. ročníků, kteří odpovídali na otázku *S čím jste u sebe nespokojeni, co chcete změnit?* Analýza ukázala, že studenti jsou v sociálních vztazích nejistí, nemají zkušenosti s vystoupením před skupinou neznámých lidí a hledají pozitivní ohodnocení skupinou vrstevníků.

Předmětem výzkumu Burkovičové (2006) se stalo sebehodnocení profesních kompetencí studentů. Použila metodu dotazníku s cílem zjistit, zda studenti v sebehodnocení volí pro nabyté vědomosti stejnou kategorii hodnocení jako pro získané dovednosti. Skupinou respondentů výzkumu byli studenti tří ročníků prezenční formy bakalářského stupně vzdělávání oboru Učitelství pro mateřské školy PdF OU v Ostravě. Dotazník odevzdalo 72 studentů (71 žen, 1 muž). Na základě statistického vyhodnocení dat autorka usoudila, že ve sledovaných skupinách studentů se vědomosti, získané převážně studiem teoretických předmětů, propojily s utvářenými komponentami dovedností, a to převážně v předmětech pedagogické praxe.

Nelešovská a Šmelová (2006) realizovaly výzkumné šetření s cílem evaluovat a následně inovovat stávající studijní program. Pro posuzování kvality vysokoškolské výuky cizího jazyka z pohledu studenta využily posuzovací škálu CLIC, která obsahuje 47 položek Likertova typu a je strukturována do čtyř oblastí – *činnost učitele ve výuce, výuka předmětu, sebehodnocení a přínos výuky*. Šetření se zúčastnilo 20 studentů 1. ročníku a 20 studentů 2. ročníku oboru Učitelství pro mateřské školy. Celkové průměrné hodnocení jazykové přípravy v pregraduální přípravě budoucích učitelů mateřských škol (ve všech oblastech, tj. ve všech položkách dotazníku) bylo u obou ročníků stejné. Rozdíly byly zjištěny ve struktuře hodnocení. Studenti 2. ročníku hodnotili lépe výuku předmětu, studenti 1. ročníku hodnotili výrazně lépe sebe a přínos výuky. Výsledky naznačují souvislost mezi výsledky studia a vztahem studenta k výuce.

Výzkum z roku 2006 Nelešovská a Šmelová rozšířily (2008), když provedly evaluaci stávajícího akreditovaného studijního programu Učitelství pro mateřské školy a na jejím základě se jej pokusily znovu inovovat. Zkoumaný soubor tvořili studenti prezenčního studia oboru Učitelství pro MŠ na PdF UP v Olomouci. Jako výzkumný nástroj byla použita posuzovací škála monitorující úroveň kompetencí budoucích učitelů mateřských škol, a to z pohledu sebehodnocení studentů oboru Učitelství pro MŠ a z pohledu učitelů mateřských škol, kteří se podíleli na vedení pedagogických praxí. Posuzovací škála byla zpracována na základě návrhu profesního standardu (Šmelová, 2005). Hodnocení studentů 2. ročníku učitelkami vedoucími pedagogické praxe ukázalo na některá slabá místa studijního programu. Zejména se potvrdila potřeba posílit pedagogickou diagnostiku a nově koncipovat pedagogickou praxi, do níž by vstupovali nejenom didaktici výchov, ale i psychologové a speciální pedagogové.

Výzkumné šetření s cílem zjistit, jaký názor mají učitelé a studenti oborů připravujících učitele mateřských a primárních škol na problematiku rodinné a sexuální výchovy ve vysokoškolské přípravě a na implementaci nové samostatné studijní disciplíny *Základy rodinné a sexuální výchovy* do vysokoškolské přípravy, realizovala Rašková (2006). Zkoumaný soubor byl sestaven záměrným výběrem. Autorka distribuovala dotazník s 10 otázkami. Vyhodnocení odpovědí studentů ukázalo, že studenti pojímali problematiku rodinné a sexuální výchovy jako důležitou součást v přípravě na své budoucí povolání a podporovali zavedení nové disciplíny do studijního plánu, která by se mohla stát povinně volitelným předmětem.

V oblasti profesní přípravy budoucích učitelů realizovala výzkumné šetření i Burkovičová (2007). Pomocí dotazníku zjišťovala, jaká kritéria by studenti volili v případě možnosti vybrat si kooperující učitelku. Na otevřenou otázku, jaká kritéria by student zvolil pro výběr kooperující učitelky, pokud by měl možnost si kooperující učitelku pro souvislou pedagogickou praxi vybrat, uváděli respondenti nejčastěji tyto charakteristiky: zprostředkuje mé přijetí ve skupině dětí i celém pracovním týmu; nezištně dětem i mně pomáhá; je přátelská, otevřená a umí sdělit kritiku atd. Požadavky studentů odpovídaly požadavkům *Národního programu rozvoje vzdělávání*, že k úspěšnému studiu musí přispívat i *vztah studentů s učiteli*, kterými se kooperující učitelky pro studenty na pedagogické praxi stávají.

Výzkumné šetření, které bylo zaměřeno na posuzování úrovně profesních kompetencí studentů oboru Učitelství pro mateřské školy na Pedagogické fakultě UP v Olomouci, realizovaly Šmelová a Tomanová (2007). Data byla získána skrze sebereflexi studentů a hodnocení studentů vedoucími učitelkami praxí. Pro obě skupiny byl použit dotazník, který obsahoval stejné položky. Výsledky vykazovaly vysoké procento nízkého hodnocení seberefektivních dovedností. Při hodnocení dovedností studentů nedocházelo k výrazným rozdílům mezi sebehodnocením studentů a hodnocením učiteli.

Burkovičová (2008) si kladla otázku, kolik studentů bakalářského studia, kteří v určitém období vyjádřili rozhodnutí dále se po ukončení bakalářského stupně studia vzdělávat v navazujícím magisterském studiu, se skutečně do studia přihlásí a nastoupí. Výzkumného šetření se zúčastnily studentky oboru Učitelství pro MŠ tří ročníků v prezenční a dvou ročníků kombinované formy bakalářského stupně. Studentky posuzovaly zejména obsah vzdělávacího programu, jež by měly studovat, a hodnotily profil absolventa a možnosti jeho širšího uplatnění ve školství, popř. v jiné pracovní sféře. Z výpovědí byl patrný zájem studentů o navazující magisterské vzdělání.

Názory absolventů oboru Učitelství pro mateřské školy na jejich pedagogické kompetence zjišťovala Nelešovská (2009). Studenti měli v dotazníkovém šetření odpovědět na dvě základní otázky, které byly předmětem výzkumného šetření. První se týkala zhodnocení současného stavu svých kompetencí, druhá oblast směřovala k blízké perspektivě jejich rozvoje. Výsledky naznačují, že studenti vysoce hodnotili svou přípravu z hlediska sledovaných parametrů v oblasti komunikativních kompetencí (1. místo), projektivní (2. místo) a diagnostických a didaktických (3. místo). Za nejvíce problematické a nedosahující požadované úrovně během vysokoškolské přípravy považovali respondenti kompetence výzkumné (1. místo), projektivní (2. místo), diagnostické (3. místo), seberefektivní, didaktické a psychodidaktické a komunikativní.

3.4 Řízení mateřské školy

Z hlediska řízení mateřské školy byly výzkumy zaměřeny na sledování manažerských dovedností ředitelů mateřských škol. Analyzována byla také potřeba vzdělávání v těchto dovednostech. Některé z výzkumů se věnovaly logopedické prevenci prováděné v mateřských školách a nabídce zájmových kroužků.

Výzkumné šetření mezi ředitelkami mateřských škol provedl Voženílek (2001). Použil metodu dotazníku a také vedl rozhovory se 134 ředitelkami MŠ s cílem zjistit, jak by měl dle jejich názoru probíhat výběr z kandidátů na funkci ředitelky a jaké potřebují ředitelky vzdělání. Výsledky podle autora naznačují, že ředitelky nejsou pro výkon funkce dostatečně připraveny. Ukázalo se však, že ředitelky samy nepovažovaly vysokoškolské vzdělání za potřebné. Požadovaly více hodin na přípravu, ale i realizaci funkce, tzn. snížení objemu úvazků přímé práce s dětmi.

Hornáčková (2007) se ve svém výzkumu zaměřila na zjišťování, zda je v řízení mateřské školy uplatňován princip humánnosti, demokratičnosti a emocionality. Dotazníkového šetření se zúčastnilo 200 respondentů, z toho 95 ředitelek mateřských škol SR a ČR a 105 učitelek SR a ČR. Autorka porovnávala sebereflexi ředitelek s reflexí učitelek. Výsledky naznačují, že v mateřských školách přetrvávají prvky direktivního řízení. K nedostatečným aspektům v řízení patřila zpětná vazba, reflexe, diskuse, otevřenost, důvěra, objektivnost, participace a týmová práce.

Výzkumné šetření uplatňování principů humánnosti a demokratičnosti z roku 2007 Hornáčková dále rozšířila (Hornáčková, 2009). Cíli navazujícího šetření bylo zjistit názory ředitelek a učitelek na řízení mateřské školy v ČR a SR, tyto názory porovnat, zjistit, zda mezi nimi existují rozdíly, a určit aspekty, které signalizují problémy ve způsobu řízení mateřské školy. Otázky v dotazníku byly pro ředitelky a pro učitelky mateřských škol obsahově totožné. Týkaly se okruhů komunikace, objektivity, spolupráce, participace a demokratického řízení. Výsledky ukázaly, že ředitelkám chybělo pravidelné uplatňování zpětné vazby na vlastní styl řízení a vedení lidí a sebekritický pohled na styl řízení mateřské školy. Často se spokojily jen s vlastním postojem a názorem. Výsledky také naznačují tendenci k odmítání kritiky a k opatrnosti při rozhodování a uskutečňování změn.

V oblasti managementu řízení mateřských škol realizovala své výzkumné šetření Syslová (2009), která oslovila téměř sto ředitelek mateřských škol. Jejím cílem bylo identifikovat problémové oblasti řízení mateřské školy z hlediska jednotlivých funkcí managementu. Z výsledků vyplývá, že problémy v řízení mateřských škol se týkaly komunikačních dovedností ředitelek, ať už ve využívání zpětné vazby při hodnotícím pohovoru s podřízenými, tak v argumentaci vůči rodičům. K slabým stránkám řízení patřilo delegování pravomocí a týmové řízení mateřských škol. Nejčastěji ředitelky uváděli,

že je pro ně problematická realizace vlastního hodnocení školy provázaná s dalším plánováním a zkvalitňováním pedagogické práce školy.

Analýzu nabídky zájmových činností a jejich dopadu na rozvoj dítěte uskutečnila Vrkoslavová (2008). Výzkumné šetření proběhlo v sedmi náhodně vybraných mateřských školách frýdlantského regionu. Zkoumaný soubor tvořily děti, které se účastnily kroužku aerobiku. Z výsledků vyplynulo, že každá mateřská škola nabízí v průměru 3 zájmové činnosti. Jejich nabídka často reaguje na požadavky rodičů.

Výzkum v oblasti podpory jazykového rozvoje dětí realizovaly Čupová a Váchová (2010). Zjišťovaly, jak se provádí v mateřských školách logopedická prevence a jak probíhá podpora řečového vývoje dětí a péče o děti s narušenou komunikační schopností. Dotazníkového šetření se zúčastnilo 58 učitelek z 23 mateřských škol v Jihočeském kraji a 20 klinických logopedů z různých míst České republiky. Z výsledků vyplývá, že u klinického logopeda je spolupráce s mateřskými školami poměrně častá a že dobře plní svou úlohu. Na zlepšení logopedické prevence v mateřských školách se jich podílí 13 z 20. Jako příklad nejčastěji uváděli konzultace s učitelkami, pořádání různých přednášek jak pro učitelky MŠ, tak i pro rodiče dětí.

3.5 Rodina

Výzkumná šetření zaměřená na rodiny dětí předškolního věku se týkala především možností rodičů spolupracovat s mateřskou školou a jejich názorů na současné předškolní vzdělávání. Ve výzkumech bylo zjišťováno, jakou roli rodiče přijímají ve vztahu ke škole. Dílčí výzkumy se týkaly rodinného prostředí romských dětí, podpory dětí v rozvoji čtenářské gramotnosti a sledování televizních pořadů.

Šedová (2003) se pokusila přispět k poznání, za jakých okolností se děti seznamují s televizí. Ke sběru dat použila techniku polostandardizovaných rozhovorů. Vlastní analýza byla prováděna podle principu tzv. zakotvené teorie prostřednictvím otevřeného a selektivního kódování. Výzkumný vzorek tvořilo 12 žen – matek dětí předškolního věku (3–6 let). Rozhovory vedené o televizi vyzněly jednoznačně negativně, vyplynulo z nich však, že se děti přesto na televizi dívají. Jedná se o trend vyplývající především z celkového životního stylu rodiny, protože pokud televizi sledují dospělí, je obtížné od ní izolovat děti. Zároveň na sebe televize dokáže brát celou řadu externích funkcí. Respondentky např. uváděly, že televize děti zabaví, což umožní matce vykonávat další činnosti.

Cílem šetření Rabušicové et al. (2003) bylo zjistit, jaké role na sebe berou rodiče ve vztahu ke škole. Bylo realizováno dotazníkové šetření, kterého se zúčastnilo 900 mateřských a základních škol. Přesný počet mateřských škol nebyl uveden. Z dotazníku vyplynulo, že největší procento zaujímali rodiče jako výchovní klienti (75 %), dále nekomunikující rodiče (29 %) a rodiče jako sociální partneři (23 %).

Na svůj výzkum z roku 2003 navázala Rabušicová (2004) výzkumem, který zjišťoval vztah školy a rodiny v několika dimenzích: bližší poznání faktického postavení rodičů v konfrontaci s různými teoretickými východisky; poznání rodičovských možností vystupovat vůči škole jako partneři; porozumět rodičovským možnostem prosazovat ve škole vlastní zájmy. Autorka provedla obsahovou analýzu české školské legislativy a školských dokumentů (výročních zpráv), obsahovou analýzu mediální reflexe školy, dotazníkové šetření, individuální a skupinové rozhovory a případové studie vybraných škol. Vzorek respondentů nebyl blíže specifikován, šlo o mateřské a základní školy venkovské i městské. Z výsledků nebylo zřejmé, jaký podíl MŠ a ZŠ byl ve všech etapách (dotazníky, analýza dokumentů, případové studie) výzkumu. Vymezila čtyři typy vnímání rodičů – problematický, zákaznický, partnerský a občanský. Dále výsledky ukázaly, že možností prosazování zájmů rodičů je celá řada, ale nejsou využívány, dějí se převážně přes sdružení rodičů. Otevřenost škol vůči rodičům je viděna jako žádoucí a prospěšná, ale v realitě se příliš neděje.

Možnostmi spolupráce rodičů se školou se zabývali i Trnková a Čiháček (2003). Provedli dotazníkové šetření ve 300 mateřských školách (300 učitelů a 300 rodičů) a ve 300 základních školách (300 učitelů a 300 rodičů). Z výsledků vyplynulo, že rodiče řeší problémy jak individuálně, tak skupinově, nejčastěji přes Radu školy či rodičovská sdružení.

Názory rodičů a jejich očekávání od předškolního vzdělávání zjišťovala Šmelová (2005). Rovněž posuzovala, zda jsou očekávání rodičů v souladu s požadavky na předškolní vzdělávání uvedenými v RVP PV. Realizovala dotazníkové šetření ve 430 rodinách. Z výsledků vyplývá, že důvodem výběru MŠ byla poloha, prostředí, kvalitní pedagogický sbor, nabízené aktivity, přístup k dětem. K očekáváním patřila příprava na ZŠ, celkový rozvoj dítěte, kolektiv vrstevníků, zájmové aktivity. Přínos MŠ viděli rodiče v systematické práci s dětmi podle ŠVP. K požadavkům na osobnost pedagoga patřila potřeba středoškolsky vzdělaného pedagoga, oceňovali pěkný vztah k dítěti, odborné znalosti, morální chování.

Bartošová (2009) se rozhodla zmapovat, zda podmínky v rodinách dětí předškolního věku podporují rozvoj čtenářské gramotnosti. Realizovala dotazníkové šetření v 50 rodinách předškolních dětí. Výsledky ukázaly, že mezi rodiči jsou preferovány pohádkové knihy, u dětí jsou ale oblíbené i encyklopedie, časopisy a dále knihy obsahující spíše obrázky a leporela. Nejmenší zájem byl o učebnice (čtení, psaní), anglické texty a písničky. Zjišťovala i počet knih, které mají děti doma. Rodiče nejčastěji uvedli 25 knih, v patnácti případech uvedli přibližně 50 knih a výjimkou byly tři děti, jejichž rodiče uvedli, že vlastní mezi 200 až 300 kusy knih.

Ševčíková (2010) zkoumala problematiku předškolního vzdělávání romských dětí v prostředí českých mateřských škol prostřednictvím řízeného dotazování 15 posluchaček bakalářského studijního programu Specializace v pedagogice, oboru Učitelství pro mateřské školy na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity, a to v kombinované formě studia. Výsledky ukazují situaci ve vybraných ostravských, resp. částečně i slezských mateřských školách. Nejčastěji zmiňovaným problémovým projevem romských dětí byla agresivita dětí, špatná výslovnost, neschopnost porozumět češtině, případně malá slovní zásoba a chudá řeč. Z problémových projevů ze strany rodin dětí (nejčastěji rodičů) byly zmiňovány nezáměr o komunikaci a nápravu stavu, neplacení školného a stravného, dále pak jednotlivě agrese, konfliktnost či nerespektování školního řádu.

4 Shrnutí

V této studii jsme přinesli ucelený přehled oblastí empirického zkoumání předškolního vzdělávání, tak jak byly publikovány mezi lety 2000 a 2010 v relevantních českých odborných periodických a sbornících z konferencí uspořádaných k tématu předškolního vzdělávání. Analýza jednotlivých studií nám umožňuje zhodnotit jejich výsledky po stránce obsahové, přinášíme ale i některá zamyšlení metodologická.

4.1 Shrnutí z hlediska faktických zjištění

Nejpočetnější je zastoupení empirických šetření v oblastech *učitel mateřské školy* (10) a *terciární vzdělávání učitelů mateřských škol* (10). Nejvíce zkoumanými byly vzdělávací potřeby učitelek a jejich dovednosti při realizaci požadavků *Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání* (RVP PV). Výsledky empirických studií ukazují na zájem o další vzdělávání

u učitelů mateřských škol. Další výsledky naznačují problémy při realizaci kurikula – nepřesné chápání terminologie RVP PV, nekonzistentní plánování školních i třídních vzdělávacích programů, problémy s formulováním cílů a hodnocením a sebehodnocením práce učitele. Ze subjektivních pohledů většiny učitelek vyplývá, že se jim daří naplňovat požadavky RVP PV, pozitivně hodnotí sociální klima v mateřských školách, spolupráci s rodiči a získanou autonomii. Obavy projevují z kontroly ČŠI a objevuje se u nich nejistota, zda pracují „správně“.

V oblasti profesní přípravy učitelů mateřských škol výzkumy ukazují na nezastupitelnou roli pedagogické praxe pro utváření profesních kompetencí. Výsledky a zaměření jednotlivých výzkumů popisují problémy jednotlivých pracovišť, se kterými se při zavádění nových oborů potýkaly. Například problémy s pedagogickou diagnostikou, pozitivní zjištění o zájmu pokračovat v navazujícím magisterském studiu apod. Výzkumná šetření přinášejí zjištění o malých zkušenostech studentů s vlastní prezentací, o jejich názorech na fakultní učitele atd.

Další oblastí z hlediska četnosti empirických studií je *dítě* (9). Výzkumná zjištění ukazují na špatnou výslovnost dětí, ale naopak na dobrou slovní zásobu. Co se týče odkladů školní docházky, ukazuje se, že největší problémy se objevují v kognitivní a motorické oblasti. Jeden z výzkumů se věnoval ověřování testu rizika poruch čtení a psaní. Na základě tohoto výzkumu byl test upraven.

Empirické studie věnované problematice *rodin* dětí předškolního věku (7) přinášejí informace o vztahu rodiny a mateřské školy, které jsou považovány za „klientské“. Objevuje se volání po otevřenosti škol vůči rodinám, která ale v realitě není příliš realizovaná. Rodiče u mateřských škol oceňují systematickou práci s dětmi. Knihy, které obsahují domácí knihovničky, čítaly ve zkoumaných rodinách v průměru 20–25 ks především pohádkových knih a leporel. Zajímavý se ukázal pozitivní názor rodičů na škodlivost sledování televizních pořadů dětmi předškolního věku. V rozporu s tímto názorem však rodiče sledování televize dětem umožňují.

Poslední oblastí co do počtu empirických studií (6) je *řízení mateřských škol*. Výsledky naznačují, že ředitelé mateřských škol postrádají schopnost delegovat pravomoci a zapojovat učitele do rozhodování o vnitřních záležitostech školy. Ukazuje se také nízká úroveň práce se zpětnou vazbou a využívání informací získaných prostřednictvím vlastního hodnocení školy k její-

mu zkvalitňování. Jeden z výzkumů přináší informace o nabídce zájmových kroužků, které jsou realizovány na žádost rodičů. Toto zjištění koresponduje s *Národní zprávou* (2000), která uvádí, že mateřské školy častěji uspokojují přání a potřeby rodin než jejich dětí.

4.2 Tematické pokrytí

V úvodu přehledové studie jsme podali výčet oblastí, které OECD doporučuje empiricky sledovat. Po provedené analýze témat a výsledků dostupných relevantních výzkumů můžeme posoudit, do jaké míry jsou tato doporučení akceptována. Obsahově bylo nejvíce analyzovaných výzkumných šetření věnováno *sběru dat o dětech a jejich rodičích*. Nešlo však o systematický sběr dat, neboť jednotlivé výzkumy na sebe nenavazují. Jde o nesoustavný sběr dat z dílčích oblastí života dnešních dětí. *Vzdělávací postupy a sociální interakce* nebyly sledovány téměř vůbec. K nejpočetnějším patřily výzkumy zabývající se pregraduálním vzděláváním učitelů mateřských škol v terciární úrovni, ale také potřebami učitelek z hlediska dalšího vzdělávání. Okrajově souvisely výzkumy s probíhající kurikulární reformou – např. s pochopením nových pojmů a přístupů k předškolnímu vzdělávání. Žádný z výzkumů se nezabýval komparací dovedností učitelů se středoškolským a vysokoškolským vzděláním v souvislosti s požadavky RVP PV. Oblast *autoevaluace a evaluační výzkum* se nestaly předmětem žádného ucelenějšího šetření. Stejně tak *systematický výzkum hledající odpovědi na nejružnější dílčí otázky stran kvality a dostupnosti předškolního vzdělávání* nebyl realizován v žádném z analyzovaných šetření.

4.3 Metodologie výzkumů

V analyzovaných empirických studiích byly nejčastěji použitými metodami dotazník (20x) a rozhovor (10x), jen v omezené míře byla používána metoda pozorování (použito 2x), v malé míře výzkumníci analyzovali dokumenty (4x) nebo testovali děti (4x). V mnoha případech data sbírali studenti vysokých škol v místě realizace své praxe nebo v místě bydliště. Tento způsob sběru dat neumožňuje kontrolovat intervenující proměnné, naopak některé nové do výzkumu přináší (např. nezkušenost studentů, jejich laxnost či přílišná horlivost při sběru dat). O validitě a reliabilitě použitých nástrojů nejsou v případě nestandardizovaných nástrojů žádné informace. Některé dotazníky by bylo lépe označit za ankety, neboť se jednalo o minimální počet (2–3) otevřených otázek bez explicitního teoretického rámce. Vzorek respondentů

byl v mnohých případech malý, lokálně vázaný, neumožňující zobecnit získaná zjištění na širší populaci. Většina empirických šetření vycházela z kvantitativního přístupu, zpracování výsledků bylo však často omezeno na pouhý přehled absolutních a relativních četností, diskuse se většinou neobjevila a závěry byly opětovným deskriptivním popisem výsledků.

5 Závěry

Výsledky analyzovaných výzkumů nepokrývají všechny oblasti, které OECD doporučilo sledovat. Neukazují, jak probíhá kurikulární reforma v mateřských školách. Výzkumy v těchto oblastech jsou navíc velmi fragmentarizované. Předmětem analyzovaných výzkumů byly převážně dílčí izolované problémy předškolního vzdělávání, jejichž řešení nepřispívá k systematickému budování poznatkové báze oboru a nepodávají ucelený pohled na předškolní vzdělávání a přípravu učitelů v České republice.

Přesto lze z přehledové studie vyčíst, že s rozšiřujícím se počtem pedagogických fakult zajišťujících vzdělávání učitelů mateřských škol se zvyšuje také počet empirických šetření. Souvisí to také s organizací konferencí zaměřených na předškolní vzdělávání a předškolní pedagogiku. V průběhu analyzovaných deseti let je viditelný zájem o zkoumání sebereflektivních dovedností studentů. Současně se zaváděním nového oboru je zřetelná také tendence evaluovat jeho efektivitu. Po uzákonění školského zákona a s ním také zavedení Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání vzrůstá počet empirických šetření, která se zabývají alespoň okrajově implementací RVP PV do praxe. Ve výzkumech se objevují aktuální témata – odklady školní docházky, genderové stereotypy, rómská menšina. Zpravidla se však jedná o výzkumy jednotlivců, které jsou silně lokálně vázány. Většina z nich odráží profesní zájem autorů, nebývají financovány z grantů.

Metodologická úroveň některých analyzovaných výzkumů je diskutabilní. Téměř ve všech případech chyběla teoretická východiska výzkumu a shrnutí dosavadního stavu poznání. Čtenář pak mohl získat dojem, že autor nevychází z žádné teorie a na žádné předchozí české ani zahraniční výzkumy nenavazuje. Takový přístup přímo znemožňuje zařazovat (nově) získané poznatky do systému a budovat tak základnu oboru. Proto je nezbytné shromažďovat a třídit poznatky, které systematické zkoumání v oboru přináší. Ty následně pomáhají zkvalitňovat praxi předškolního vzdělávání.

Studie přináší řadu otázek, které si autorky kladly při zvažování závěrů. Například: *Jaké podmínky byly vytvořeny mateřským školám pro realizaci kurikulární reformy?* Při přijetí teze, že hlavním činitelem rozvoje škol je učitel, je pak nutno se ptát: *Proč není vysokoškolské vzdělání doposud povinným stupněm pro kvalifikaci učitele mateřské školy?* Co je však nejzávažnější otázkou: *Proč je výzkumu předškolního vzdělávání věnováno tak málo pozornosti ze strany státu? Je tedy výsostné postavení vzdělávání dětí předškolního věku v České republice pouze deklarované?*

Pro zvýšení kvality empirických šetření a rozšíření poznatkové báze oboru je třeba lépe koordinovat práci jednotlivých pracovišť a prioritně vycházet z potřeb praxe či doporučení OECD. K tomu by mohla přispět pravidelná setkávání u tzv. kulatých stolů a podávání společných výzkumných projektů.

Literatura

- Bartoňová, J. (2009). Dítě předškolního věku a jeho komunikativní kompetence. In V. Hornáčková (Ed.). *Dítě předškolního věku a jeho pedagogos: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.
- Bartoňová, I. (2009). Hlavní faktory ovlivňující dítě 21. století v rozvoji čtenářské gramotnosti. In V. Hornáčková (Ed.). *Dítě předškolního věku a jeho pedagogos: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.
- Burkovičová, R. (2006). Přípravné vzdělávání v učitelství pro MŠ a studentovo sebehodnocení osvojených komponent profesních kompetencí. In *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu. Sborník příspěvků 14. konference ČAPV* [CD-ROM]. Plzeň: PdF ZČU.
- Burkovičová, R. (2007). Kooperující učitelky pedagogické praxe studentů v učitelství pro MŠ – některé charakteristiky. In *Svět výchovy a vzdělávání v reflexi současného pedagogického výzkumu. Sborník příspěvků 15. konference ČAPV* [CD-ROM]. České Budějovice: PdF JČU.
- Burkovičová, R. (2008). Komparace sdělení o další předpokládané profesní dráze po ukončení studia specifikované skupiny učitelů. In *Pedagogický výzkum jako podpora proměny současné školy. Sborník příspěvků 16. konference ČAPV* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.
- Burkovičová, R. (2009). Formulace cíle a pedagogické činnosti učitelky MŠ. In *Český pedagogický výzkum v mezinárodním kontextu. Sborník příspěvků 16. konference ČAPV* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.
- Burkovičová, R. (Ed.). (2010). *Aktuální otázky preprimárního a primárního vzdělávání. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Ostrava: PdF OU.
- Čupová, M., & Váchová, A. (2010). Logopedická prevence v mateřských školách. In R. Burkovičová (Ed.). *Aktuální otázky preprimárního a primárního vzdělávání. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Ostrava: PdF OU.
- Doležalová, L. (2009). Genderové stereotypy v pedagogické komunikaci v mateřské škole. *Studia paedagogica*, 14(1), 166–177.

- Hanušová, R. (2002). Výzkum vzdělávacích potřeb učitelky MŠ. In *Výzkum školy a učitele. 10. výroční konference ČAPV s mezinárodní účastí* [CD-ROM]. Praha: PedF UK.
- Havlisová, H. (2007). Predikce učebních obtíží u předškolních dětí. In *Svět výchovy a vzdělávání v reflexi současného pedagogického výzkumu. Sborník příspěvků 15. konference ČAPV* [CD-ROM]. České Budějovice: PedF JČU.
- Hornáčková, V. (2007). Reflexe a vize studia učitelství pro MŠ na PdF UHK a impulsy k jeho inovacím. In J. Kropáčková (Ed.). *Idea a realita vysokoškolského vzdělávání učitelek mateřských škol na pedagogické fakultě. Sborník z celostátní konference s mezinárodní účastí* (s. 63–66). Praha: PedF UK.
- Hornáčková, V. (2009). Akcentované schopnosti manažerky mateřské školy ve vedení lidí. In V. Hornáčková (Ed.). *Dítě předškolního věku a jeho paidagogos: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.
- Hornáčková, V. (Ed.). (2009). *Dítě předškolního věku a jeho paidagogos: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.
- Janík T., Janíková, M., Janko, T., Knecht, P., Najvar, P., Najvarová, V., Šebestová, S., & Vlčková, K. (2009). *Kurikulum – výuka – školní klima – učitelské vzdělávání. Analýza nálezů českého pedagogického výzkumu (2001–2008)*. Brno: PdF MU.
- Kotátková, S. (2004/2005). Komparace scénářů budoucnosti školství a některých aspektů české mateřské školy. *Komenský*, 129(1), 20–26.
- Kotátková, S. (2006). Předškolní výchova. *Pedagogická orientace*, 16(1), 57–72.
- Kotátková, S. (2009). Kvalita sociálního klimatu a potřeby učitelek mateřských škol. *Studia paedagogica*, 14(2), 69–84.
- Krejčová, V. (2003). Jakou pedagogickou přípravu potřebují učitelky mateřských škol? In *Sociální souvislosti výchovy a vzdělávání. 11. výroční konference ČAPV s mezinárodní účastí* [CD-ROM]. Brno: Paido.
- Kropáčková, J. (2003). Problematika kompetencí budoucího školáka. In *Sociální souvislosti výchovy a vzdělávání. 11. výroční konference ČAPV s mezinárodní účastí* [CD-ROM]. Brno: Paido.
- Kropáčková, J. (Ed.). (2007). *Idea a realita vysokoškolského vzdělávání učitelek mateřských škol na pedagogické fakultě. Sborník z celostátní konference s mezinárodní účastí*. Praha: PedF UK.
- Kropáčková, J. (Ed.). (2008). *Dítě předškolního věku dříve a dnes. Dítě předškolního věku dnes a dříve*. Praha: PedF UK.
- Kyjonková, H., & Lacinová, L. (2010). Soukromá řeč a typ aktivity u dětí předškolního věku. *Československá psychologie*, 54(4), 342–356.
- Národní program rozvoje vzdělávání v České republice (Bílá kniha)*. (2001) Praha: MŠMT.
- Národní zpráva o stavu předškolní výchovy, vzdělání a péče o děti předškolního věku v České republice*. (2000). Praha: MŠMT.
- Nelešovská, A. (2009). Reflexe profesních kompetencí absolventů oboru Učitelství pro mateřské školy. In V. Hornáčková (Ed.). *Dítě předškolního věku a jeho paidagogos: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.
- Nelešovská, A., & Šmelová, E. (2008). K možnostem monitorování rozvoje pedagogických kompetencí u studentů oboru Učitelství pro mateřské školy. In *Pedagogický výzkum jako podpora proměny současné školy. Sborník příspěvků 16. konference ČAPV* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.

- Nelešovská, A., & Šmelová, E. (2006). Výzkum připravenosti studentů oboru učitelství pro MŠ na cizojazyčnou výchovu a vzdělávání. In *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu. Sborník příspěvků 14. konference ČAPV* [CD-ROM]. Plzeň: PedF ZČU.
- Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy.* (1984). Praha: SPN.
- Průcha, J. (2009). Jazyk dětí předškolního věku a komunikace v mateřské škole. *Pedagogická orientace*, 19(4), 22–37.
- Rabušicová, M. (2004). Postavení rodičů jako výchovných a sociálních partnerů školy. *Pedagogika*, 54(4), 326–341.
- Rabušicová, M., Čiháček, V., Emmerová, K., & Šedová, K. (2003). Role rodičů ve vztahu ke škole – empirická zjištění. *Pedagogika*, 53(3), 309–328.
- Rašková, M. (2006). Názory učitelů a studentů oborů připravujících učitele mateřských a primárních škol na studijní disciplínu „Základy rodinné a sexuální výchovy“. In *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu. Sborník příspěvků 14. konference ČAPV* [CD-ROM]. Plzeň: PedF ZČU.
- Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání* (2005). Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze.
- Svobodová, E. (2009). Jak si rozumíme s Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání? In V. Hornáčková (Ed.). *Dítě předškolního věku a jeho pedagogos: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.
- Syslová, Z. (2009). Problémové oblasti řízení mateřské školy. In V. Hornáčková (Ed.). *Dítě předškolního věku a jeho pedagogos: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference* [CD-ROM]. Hradec Králové, PdF UHK.
- Syslová, Z. (2010). Sebehodnocení učitelky mateřské školy. In R. Burkovičová (Ed.). *Aktuální otázky preprimárního a primárního vzdělávání. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference ze dne 14. 1. 2010.* [CD-ROM]. Ostrava: PdF OU.
- Šedová, K. (2003). Televize v rodinách předškoláků. In *Sociální souvislosti výchovy a vzdělávání. 11. výroční konference ČAPV s mezinárodní účastí* [CD-ROM]. Brno: Paido.
- Ševčíková, V. (2010). Rómské děti a preprimární edukace aneb proč vlastně rómské děti nechodí do školy. In R. Burkovičová (Ed.). *Aktuální otázky preprimárního a primárního vzdělávání. Sborník příspěvků z mezinárodní konference.* Ostrava: PdF OU.
- Šimik, O. (2010). Život v představách 3–6letých dětí. In R. Burkovičová (Ed.). *Aktuální otázky preprimárního a primárního vzdělávání. Sborník příspěvků z mezinárodní konference.* Ostrava: PdF OU.
- Šmelová, E. (2008). Dítě v kontextu současného předškolního vzdělávání. In *Pedagogický výzkum jako podpora proměny současné školy. Sborník příspěvků 16. konference ČAPV* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.
- Šmelová, E. (2004). Práce s výukovými cíli při tvorbě třídního vzdělávacího programu v MŠ. In *Profese učitele a současná společnost. Sborník příspěvků z 12. konference ČAPV* [CD-ROM]. Ústí nad Labem: UJEP.
- Šmelová, E. (2005). Předškolní vzdělávání očima rodičovské veřejnosti. *Pedagogická orientace*, 15(1), 52–58.
- Šmelová, E. (2008). Dítě v kontextu současného předškolního vzdělávání. In *Pedagogický výzkum jako podpora proměny současné školy. Sborník příspěvků 16. konference ČAPV* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.

- Šmelová, E. (2009). Terminologie RVP PV jako pedagogický problém. In V. Hornáčková (Ed.). *Dítě předškolního věku a jeho pedagogos: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference* [CD-ROM]. Hradec Králové: PdF UHK.
- Šmelová, E., & Tomanová, D. (2007). Idea a realita v rozvoji profesně kultivující kompetence učitelek mateřských škol. In J. Kropáčková (Ed.). *Idea a realita vysokoškolského vzdělávání učitelek mateřských škol na pedagogické fakultě. Sborník z celostátní konference s mezinárodní účastí* (s. 56–62). Praha, PedF UK.
- Švancarová, D., & Kucharská, A. (2001). *Test rizika poruch čtení a psaní pro rané školáky*. Praha: Scientia.
- Trnková, K., & Čiháček, V. (2003). Možnosti prosazování zájmů rodičů ve škole. *Pedagogická orientace*, 13(2), 22–38.
- Útlá, L. (2010). Školní zralost a školní připravenost pohledem pedagogicko psychologických poraden. In R. Burkovičová (Ed.). *Aktuální otázky preprimárního a primárního vzdělávání. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Ostrava: PdF OU.
- Voženílek, B. (2001). Příprava ředitelky MŠ na výkon funkce, jejich další vzdělávání. In *Nové možnosti vzdělávání a pedagogický výzkum. Sborník z IX. celostátní konference ČAPV s mezinárodní účastí* (s. 151–157). Ostrava: PdF OU.
- Vrkoslavová, M. (2008). Zájmová činnost předškolního dítěte v mateřské škole (vztah mezi vzdělávacím programem a nadstandardní nabídkou). In J. Kropáčková (Ed.). *Dítě předškolního věku dříve a dnes. Dítě předškolního věku dnes a dříve* (s. 67–71). Praha: PedF UK.
- Zajitzová, E. (2010). *Připravenost dětí předškolního věku na čtení a psaní. In Kam směřuje současný pedagogický výzkum? Sborník příspěvků XVIII. celostátní konference ČAPV* [CD-ROM]. Liberec: Technická univerzita v Liberci.

Autorky

PhDr. Zora Syslová, Ph.D., Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra primární pedagogiky, Poříčí 31, 603 00 Brno, e-mail: syslova@ped.muni.cz

Mgr. Veronika Najvarová, Ph.D., Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Institut výzkumu školního vzdělávání, Poříčí 31, 603 00 Brno, e-mail: najvarova@ped.muni.cz

Pre-primary education in the Czech Republic: a review of educational research

Abstract: The study brings an overview of empirical research carried out in the field of pre-primary education in the Czech Republic between the years 2000 and 2010. The authors analysed research papers published in research journals and relevant conference papers. The main aims of the review paper were to analyse the topics of the pre-primary school education research and to sum up the main findings. The review shows that the foci of realised research projects often lied on collecting data about pre-school children and their parents. Large proportion of the research also focused

on undergraduate education of kindergarten teachers and their needs concerning in-service education. The research areas are however not covered systematically. The research projects are often isolated attempts to answer narrow research questions. Moreover, some of the analysed research projects show indications of weak (or poorly described) methodology. In the given period (2000–2010), there was a complete lack of large-scale research that would help bring deeper understanding of the processes within pre-primary education.

Keywords: pre-primary education, review paper, educational research

E-pedagogium 3/2012

Třetíletošní číslo *E-pedagogia* je věnováno dějinám pedagogiky. Jsou v něm uveřejněny tyto studie: Uměleckovýchovné hnutí v Rakousku a jeho mezinárodní platnost na příkladu života a díla Franze Čižeka (Gerald Grimm), České učitelstvo na cestě k reformě školy (Tomáš Kasper, Dana Kasperová), Profesionalizace středoškolských profesorů – od skromných počátků k rozvinutým aktivitám (Jaroslav Koťa), Reformní pedagogické hnutí jako specifická paradigma v činnosti učitelů na Slovensku v období 1. ČSR (Eduard Lukáč), Otázka profesionalizace maďarských učitelů národních škol na příkladu Encyklopedie výuky na národní škole v letech 1913–1915 (András Németh), Demokracie a všeobecné vzdělávání: Švýcarské školské reformy v 19. století (Jürgen Oelkers), Role učitelských svazů v realizaci vzdělávací politiky státu v období Druhé Polské republiky (1918–1939) (Miroslaw Piwowarczyk), Vzdělávání učitelů po první světové válce – vídeňský Pedagogický ústav a jeho ředitel Viktor Fadrus (Renate Seebauer), Výchova dítěte jako nástroj lidské evoluce – teoretické a praktické motivy v pedagogickém myšlení Ellen Key a Rudolfa Steinera (Ehrenhard Skiera), K problematice antinomičnosti pedagogických diskursů (Martin Strouhal).

<http://www.pdf.upol.cz/rychle-odkazy/casopis-e-pedagogium/>

Pedagogika 3/2012

Třetíletošní číslo *Pedagogiky* obsahuje následující studie: Kvalita výuky: vymezení pojmu a způsobu jeho užívání (Tomáš Janík), Kvalita výuky: obsahově zaměřený přístup ke studiu procesů vyučování a učení (Jan Slavík, Tomáš Janík), Vzdělávací projekty s evropskou tematikou na bilingvních gymnáziích (Karolína Pávková), Možnosti Bohrova komplementárního rámce myšlení ve výuce (Filip Grygar), Školní podvádění starších žáků – pilotní studie (Jana Vrbová, Iva Stuchlíková).